

alle moeren goudoude ^{der}
 noude effen heide gouda
Qnajer lidenen thonden pding bay alle onreid
 thiedes landen ^{den} huyten in ghelyc
 Ambocht in Ind. ^{den} fueding bay onderstie Saer
 door laukmalen gebuyct ^{marke} ~~by~~ ^{den} d
 vte. Vode ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff vte. vte. p'ij ^{den} d'ny
 ghyckent ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 vnde ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 g'laerwt in ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 hie ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 g'nommen ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 in ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 g'roek ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff
 hie ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff

Die moer potter bejuncten ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff ^{den} d'wylff

**De kohieren van de tiende penning
in Holland, 1543-1564**

J.A.M.Y. Bos-Rops

I N H O U D

INLEIDING	345
Definiëring van de bron	345
1 HISTORISCHE SITUERING	346
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	348
Ontstaansgeschiedenis van de bron	348
Uitvoering en procedures	348
3 VISUELE KENNISMAKING	349
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	354
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	354
Gerelateerde en toetsingsbronnen	356
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	358
NOTEN	360
BIJLAGEN	363
A Vindplaatsen	363
B Gedrukte bronnen en literatuur	363
Gedrukte bronnen	363
Literatuur	366

INLEIDING

Definiëring van de bron

Het onderwerp van dit broncommentaar is een serie kohieren van de tiende penning, een belasting die tussen 1543 en 1564 in het gewest Holland zes maal is geheven.¹ De grondslag van deze belasting was het bezit aan onroerende goederen en renten. De serie kohieren die voor het innen van deze belastingen werd opgemaakt biedt mogelijkheden voor diverse soorten onderzoek. De situatie van een dorp, een regio of grotere streken kan vanuit verschillende invalshoeken worden beschreven.

1 HISTORISCHE SITUERING

Vanaf de veertiende eeuw was het in de Nederlanden gebruikelijk dat de landsheer periodiek extra gelden, een bede, vroeg aan zijn onderdanen voor het betalen van zijn privé- en staatsuitgaven. Voordat deze werd toegekend onderhandelde men over de hoogte van het bedrag, de vrijstellingen en de privileges die daar tegenover stonden.² Onder het bestuur van Karel V was de praktijk dat er in een vergadering van de Staten-Generaal uiteengezet werd waarom een bede nodig was. Het bedeverzoek zelf werd met de Statenvergaderingen van de afzonderlijke gewesten apart besproken. De gewesten vernamen niet het totaalbedrag dat gevraagd werd, maar alleen hun eigen bijdrage. Dat bleef zo tot 1557. Sedert 1543 werden de Hollandse steden bij de onderhandelingen over de bede vertegenwoordigd door de zes grote steden (Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam en Gouda) en trad de ridderschap op als vertegenwoordiger van het platteland.

Nadat tussen vorst en gewest was overeengekomen welk bedrag een gewest zou geven, moest het bedrag over de verschillende belastingbetalers binnen het gewest worden omgeslagen. Dat kon op verschillende manieren. In Holland gebeurde dat sedert 1427/1428 aan de hand van lijsten van schildtalen (genoemd naar het schild, de muntsoort waarin de bijdrage werd uitgedrukt) waarop was aangegeven hoeveel elke stad en elk dorp moest betalen.³ De lijsten van schildtalen werden incidenteel aan de veranderende omstandigheden (zoals verarming of verrijking van een dorp) aangepast. Twee maal werd een nieuwe lijst opgesteld voor het hele graafschap, in 1494 (de zogenaamde *Enquete*) en in 1514 (de *Informacie*).⁴ De zetting die in 1515 op basis van de gegevens van de *Informacie* was vastgesteld, is sindsdien niet meer gewijzigd.⁵

Naast de 'gewone' beden, die men vrijwel jaarlijks betaalde, werden er van tijd tot tijd ook extra ('extraordinaris' of 'buitengewone') beden gevraagd. Deze beden konden met behulp van de schildtalenlijsten over de betalers worden verdeeld, maar in de zestiende eeuw kwam men ook op andere manieren aan het geld, zoals door de verkoop van renten en de heffing van accijnsen (imposten). Een voordeel van renteverkoop en accijnsheffing was dat iedereen er aan meebetaalde, ook diegenen die vrijgesteld waren van het betalen van een omslag volgens de schildtalen.

Bij het bijeenbrengen van geld voor de landsheerlijke belastingen gingen de Staten in de loop van de tijd een steeds grotere rol spelen. De Staten kregen ook zelf de beschikking over belastinggeld voor het bestrijden van hun eigen onkosten. Daarvoor mochten zij een deel van de gelden die voor een bede waren ingezameld benutten of mochten zij zelf een heffing opleggen.⁶ Van het betalen van de bede waren de edelen en de geestelijken van oudsher vrijgesteld; dat gold ook 37 dorpen en zes ste-

den in Holland. Verder betaalden de burgers uit de steden niet afzonderlijk belasting over hun goederen op het platteland. Fruin heeft berekend dat deze vrijstellingen betrekking hadden op ongeveer een zevende deel van het totale grondoppervlak.

Voor de overheid was dit een onprettige situatie. De lasten drukten onevenredig zwaar op de niet-adellijke bewoners van het platteland, dat verder verarmde. De zes grote steden betaalden naar verhouding te weinig en bedongen regelmatig vermindering van hun aandeel. De groep waar het geld zat, met name de kooplieden, ging vrijuit. Omdat tussen de landsheer en de Staten altijd een afspraak werd gemaakt over het totaalbedrag dat betaald moest worden, werden de andere belastingbetalers extra belast. Hervorming was wenselijk. Deze kwam niet in de vorm van een principiële herziening van de schildtalenlijst, dan zou men het gehele systeem van vrijstellingen moeten afschaffen, met alle protesten van dien. De oplossing werd gezocht in een nieuwe manier van belastingheffen. In ambtelijke kringen werd al sedert ca. 1530 over hervormingen van het belastingstelsel gediscussieerd. Rond 1540 was het politieke klimaat daarvoor rijp. In 1542 werden door de landvoogdes, in verband met de oorlogen tegen Frankrijk en Gelre, drie nieuwe belastingen gevraagd: een honderdste penning (1 procent) van de uitvoer naar landen die niet tot het rijk van Karel V behoorden; een tiende penning (10 procent) op de winst van kooplieden die een bedrijfskapitaal hadden van 1000 gulden of meer en een tiende penning (10 procent) op de inkomsten uit onroerende goederen en renten. Van deze belastingen zou niemand, noch adel noch geestelijkheid, worden vrijgesteld. Zoals te verwachten viel is tegen deze belastingen behoorlijk geprotesteerd. In Holland was het protest vooral gericht tegen de honderdste penning. De nieuwe belastingen zijn uiteindelijk wel geheven, maar in aangepaste vorm. De tiende penning op de winst van kooplieden werd veranderd in een heffing die niet drukte op de winsten, maar op een verondersteld rendement van 6 procent uit het bedrijfskapitaal. De opbrengsten van de honderdste en de eerstgenoemde tiende penning waren gering.⁷

De tiende penning op inkomsten uit vermogen stuitte kennelijk op minder bezwaren, mogelijk omdat adel en geestelijkheid er uiteindelijk toch niet aan mee hebben betaald. Deze belasting is in later jaren nog vijf maal geheven, namelijk in 1544, 1553, 1556, 1561 en 1564.⁸

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Ontstaansgeschiedenis van de bron

In 1543 hadden de Staten van Holland bedongen dat zij zelf de zetting van de nieuwe belastingen zouden regelen en dat de kohieren die daarvoor zouden worden opgemaakt geheim zouden zijn. Dat verklaart ook waarom de kohieren nu te vinden zijn in Den Haag, in het archief van de Staten van Holland, en niet in Brussel, in het archief van de belastingontvangers van Karel V en Philips II. In 1544 werd de geheimhouding opnieuw bevestigd door de landvoogdes, maar in latere jaren werden de kohieren door de belastingontvangers van Karel V ook gebruikt om inzicht te krijgen in de draagkracht van de belastingplichtigen.⁹

Voor elke belasting werd in principe telkens een nieuwe serie kohieren aangelegd. Alleen in 1544 werd voor een aantal plaatsen gebruik gemaakt van de kohieren van 1543. Ook in 1564 werd gebruikt gemaakt van de oude kohieren, namelijk die van 1561.¹⁰

Uitvoering en procedures

Het startschot voor de aanleg van de kohieren werd gegeven door de deurwaarders van het Hof van Holland, die namens de stadhouder-generaal alle pachters, gebruikers en eigenaars van onroerend goed het bevel gaven om de waarde van hun bezit op te komen geven bij de plaatselijke schout. Deze was verantwoordelijk voor het vastleggen van de gegevens in een kohier. De juistheid van de gegevens werd vervolgens onder ede bevestigd door het plaatselijk bestuur. Het kohier moest daarna door de ontvanger van de tiende penning worden goedgekeurd. Daarna werden de betalingplichtigen door de deurwaarders opgeroepen te komen betalen. Voor bewoners van het platteland moest dat gebeuren in een nabijgelegen grotere stad.¹¹

De gegevens over de betaling zijn niet in de kohieren opgenomen, maar in de afzonderlijke rekeningen van de ontvangers.¹²

3 VISUELE KENNISMAKING

Qua uiterlijk lijken de kohieren op elkaar: het zijn veelal papieren registers van uiteenlopende dikte en formaat (vaak folio of in de lengterichting dubbelgevouwen folio), beschreven in een niet altijd gemakkelijk leesbaar handschrift, met getallen weergegeven in Romeinse cijfers en gebruik van oude oppervlaktematen. De kaft bestaat bij de meeste kohieren uit een dubbelgevouwen stuk papier of perkament. In enkele gevallen zijn vellen uit oude handschriften (waaronder muziekboeken) gebruikt.

Afbeelding 1: eerste bladzijde van het kohier van Rijswijk van 1543. De inhoud van de kohieren kan, zelfs binnen een serie, nogal uiteenlopen. Niet als het gaat om de basisgegevens als naam, oppervlakte van de grond, taxatie en bedrag aan belasting (zoals in 1543; in latere jaren zijn meer details vermeld), wel als het gaat om volgorde, indeling en met name uitvoerigheid. Het kan voorkomen dat in sommige kohieren van een bepaalde serie zaken zijn vermeld, die niet voorkomen in een ander deel uit diezelfde serie, zoals bijvoorbeeld de naam van de eigenaar van een stuk land of een huis als dat een ander was dan de gebruiker en het soort land. Soms zijn ook de burens vermeld of is aangetekend in welke straat of streek het land of huis lag.

In alle jaren komen in de kohieren voor het platteland de volgende vaste elementen voor:

- naam van de gebruiker
- of er sprake is van eigendom of pacht
- oppervlakte van het land
- eventueel de aanwezigheid van een huis
- huurwaarde of getaxeerde waarde
- en het bedrag dat aan belasting moest worden betaald.⁴³ De kohieren uit de steden zijn minder uitvoerig; deze bevatten in de meest summiere vorm slechts de naam van de gebruiker en het bedrag dat aan belasting moest worden betaald.

Afbeelding 2: bladzijde uit het kohier van Made van 1543 waarin de gezworenen van Made onder ede verklaren dat de gegevens in het kohier juist zijn.

In de kohieren vanaf 1553 wordt naast de naam van de gebruiker ook de naam van de eigenaar van het onroerend goed vermeld. In de kohieren uit 1561 (zie afbeelding 3, eerste bladzijde van het kohier van Overschie van 1561) en 1564 is systematisch de soort land opgetekend.

Schematische weergave van de inhoud van de kohieren van de tiende penning

jaar	1543	1544	1553	1556	1561&1564
naam gebruiker	x	x	x	x	x
huur/eigendom	x	x	x	x	x
naam eigenaar	–	–	x	x	x
oppervlakte land	x	x	x	x	x
soort land	–	–	–	–	x
waarde	x	x	x	x	x
aanslag	x	x	x	x	x

Zysoyck andie Noert Eyde

Tguoener banden marghentae

banden ambocht den Zysoyck Ende hoe
 loel ony voer elcke maryshy te hmyere
 gaende betaet / ende die met te hmyere in
 gaty / met banden onger gebympt wordy
 inen by estimatie geordonneet huyt
 hoe vele die vbel te hmyere daordurh Zyn
 te gelden / Watrof de si mat / Compt
 den 27 pennunt / paude jaer 1600 ende
 pening / Eerhou by pouden stellingy
 pennunghy / van noerturh froy spoudt
 Eide gebuyt huyt nae noert /

Alle sijnantey brympt zeny margy lants
 voer voert / fhaer 6 / Noth 17 / margy door
 vyl / Compt voerd 27 pennunt - myt 65

Daerby hoer brympt een margy door
 vyl / Noth de zelve der half margy
 door 27 / Compt voerd 27 pennunt 10 1/2

Jan rears Okerpote brympt by margy
 fhaer 6 door voert 17 / Noth de zelve
 in margy voor vyl 17 / Noth de
 zelve my handt voer 27 1/2 / Compt
 voerd 27 pennunt - myt 65 1/2

Scryt v / draent O brympt 17 margy
 fhaer 6 door vyl 17 / Noth de zelve
 17 margy fhaer 6 door myt 65 / Compt
 voerd 27 pennunt - ytm 65

1
 Kohier van Rijswijk.

610 f

Alle welcke land boude gescreuen wij, d'riuel proey,
 d'riuel boot, huyb verhey, d'riuel m'w'lych d'omb' aruff
 Carl ad' arley, d'amil pauwels, m'g'ul verhey, huyb
 een m'w'lych m'g'ul verhey, Coornh' d'om'lych, d'ny
 zoben, d'riuel bract, d'w'ere d'eyff, als gescreuen
 vandy mede certificeert by Guerd' d'at wij
 de selue land als v'ouff p'at' zoe g'w'ent hebben
 en dat die selue land min off meer g'uld' s'ouder
 te Guerd' dan v'ouff staet en w'illt een i'g'g'lych
 off dat v'ouff als dat g'w'ent is by alse land
 als gescreuen s'ouderdant' nae s'ouel a' d' d'ing
 in presentie van min' s'ouel aruff d'ouel b'at
 s'ouel g'w'ent mede

altes manen hoidende niet
noit ette hoider hoider

Ommer landen thronen priming day alle ontorena
thiedy landen thronen priming day alle ontorena
duurbicht in indur tawdrit day ontorena Eatam
door lantwalye gubertike masgras honden
vke. Vode. Adalff voet, vke. voet in dinnon
gherikent gilsflaush mak dugharen bij der brenki
vnder bij ons ggrunde te apander ontfangen
gibagrat in dinnon gnyvren gimeter die voreke
hien offer by stot-day dwer by naming bewder
ghonimmet stroy in dit dandoy jaris polt in
in thistue volgher tpolarrat fu carolus jule do pt
grouky bbr day jule in stines belant in gij peme
hitt door son stines

Die moer polen begrindene drijky nedon dand dardysse
vke. jennomet ontorena offer kundery gij Adalff vega
lantel day delft wort vdeis pleot hui vofide drijke vdeis
in dardes drit in vdi. dinnon staken drijthet vdeis
te die lant gnyvren het vdeis dase land in dinnon vdeis
vagnvren in dinnon dand gmentimmet vdeis
in dinnon

by vde. vde. vde.

Witer dand brenjke op dardes drit drijke dand
jimmie vdeis manet de jennie jacob b brenjke dand dand
off it dand jacob b vdeis dand in dinnon vdeis vdeis
vdeis manet vdeis manet lant vdeis lant begrindene dand
delft dand off staken in dit vdeis vdeis lant dand dand
brenjke lant jacob vdeis dand in dinnon vdeis dand
vdeis dand vdeis dand in dinnon vdeis dand dand
vdeis vdeis in dinnon vdeis dand dand

by vde. vde. vde.

Witer jacob vdeis dand dand begrindene dand dand
dand dand dand dand dand dand dand dand dand
vdeis dand dand dand dand dand dand dand dand
dand dand dand dand dand dand dand dand dand
vdeis dand dand dand dand dand dand dand dand

vde. vde. vde.

Bosma lant drij manet in dand

in dinnon vdeis dand dand dand dand

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Voor het onderzoek in de kohieren is het allereerst van belang na te gaan van wie en waarop de belasting precies werd geheven. Deze informatie verschaft namelijk duidelijkheid over de personen en gegevens die al dan niet in de kohieren verwacht mogen worden. Details over een belasting zijn te achterhalen in het officiële besluit waarbij de belasting werd ingesteld of toegestaan. De besluiten voor de hier genoemde belastingen zijn te vinden in het archief van de Staten van Holland voor 1572.¹⁴

Overzicht van de tarieven en vrijstellingen, zoals vermeld in de akkoorden over belastingheffing:¹⁵

In 1543 is het tarief de tiende penning van de inkomsten uit onroerende goederen (binnen en buiten de schildtalen) en uit renten. Van dit bedrag betaalden gebruikers/pachters van het onroerend goed een kwart van de tiende penning; de eigenaars de rest. De vrijstellingen golden voor het bezit van de adel, voor onroerend goed dat kloosterlingen in eigen gebruik hadden, voor openbare gebouwen, voor gods- en gasthuizen en voor woningen die minder dan 1 lb. (= 2 car. gulden) per jaar opbrachten.

In 1544 is het tarief de tiende penning van de inkomsten uit landerijen (binnen en buiten de schildtalen). Het geld moest voor twee derde gedeelte worden opgebracht door de eigenaars, voor een derde gedeelte door de gebruikers. Ditmaal waren adel en geestelijkheid niet van betaling vrijgesteld.

In 1553 is het tarief de tiende penning van de inkomsten uit onroerende goederen en alle los- en lijfrenten. Evenals in 1544 was het geld voor twee derde gedeelte afkomstig van de eigenaren, voor een derde gedeelte van de gebruikers. De vrijstellingen golden ook voor de onroerende goederen, gelegen buiten de stad, maar eigendom van stedelingen werden belast. Alle vrijstellingen van adel en geestelijkheid werden door Karel V afgeschaft. Drie grote heren, Oranje, Egmond en Horne verzetten zich hier tegen.

In 1556 is het tarief de tiende penning van inkomsten uit onroerende goederen en renten en uit huizen in de steden buiten de schildtalen. De drie hiervoor genoemde protesterende grote heren kregen officieel vrijstelling van Philips II (het was zijn eerste bede).

In 1561 is het tarief de tiende penning van de inkomsten uit onroerende goederen (binnen en buiten de schildtalen) en renten. De vrijstellingen golden voor huizen die door de eigenaren werden bewoond en waarvan de getaxeerde huurwaarde de 6 car. gulden per jaar niet te boven ging.

In 1564 is had de tiende penning hetzelfde tarief en dezelfde vrijstellingen als die van 1561.

De kohieren bevatten de verdeling van de belasting over de belastingbetalers en niet de opbrengsten van de belasting. Die zijn geboekt in de rekeningen. Van een deel van de bovenvermelde tiende penningen zijn naast de kohieren ook de rekeningen bewaard gebleven. Door vergelijking van deze twee bronnen kan worden onderzocht of datgene dat moest worden betaald ook werkelijk betaald is. Op basis van de kohieren alleen kunnen conclusies getrokken worden over het effect van de veranderingen in de grondslag van de belastingen en over de verhoudingen tussen de bijdragen van verschillende plaatsen of tussen stad en platteland.

Met betrekking tot de volledigheid en de betrouwbaarheid zijn uit verschillende onderzoeken gegevens naar boven gekomen. Wat de betrouwbaarheid betreft zijn de bevindingen van Ham, Diepeveen en Van der Woude van belang. Ham maakte uit aantekeningen op de marge van het kohier van Zouteveen (1561) op dat de huurwaarde van de landerijen door de taxateurs werd gecontroleerd, hetgeen een indicatie is voor een redelijke betrouwbaarheid van de gegevens. Hij ontdekte ook dat de waarde van de huizen, die allemaal eigendom waren, hetzij op zes, hetzij op drie gulden per jaar werd geschat.¹⁶ Deze bevindingen worden genuanceerd door Diepeveen.¹⁷ Hij constateerde bij zijn onderzoek naar verveening in Delfland en Schieland dat in de loop der jaren de oppervlakte van hetzelfde ambacht voor de tiende penning stelselmatig groter werd opgegeven. De redenen daarvoor waren de betere meting en het effect van aansporingen de aangifte correct te doen. In de beginjaren vergat men wel eens bepaalde opbrengsten of gaf men de waarde van de eigen landerijen te laag op. Bovendien bestond de gewoonte om landerijen die weinig waard waren niet op te geven. Ook wijst hij op het verschil tussen de meting van veengrond en kleigrond. De grootte van percelen veengrond, die soms half water half land waren, is moeilijker te schatten dan die van landerijen op kleigrond. Deze laatste opgaven zijn dus betrouwbaarder. Door een toename van de nauwkeurigheid van de opgaven werd de geschatte opbrengst van de belasting voortdurend hoger. Dat was dus niet het gevolg van een stijging van de welvaart.

Voor de betrouwbaarheid van de gegevens is verder nog het onderscheid tussen eigen landen en huurland van belang. Huurders waren verplicht het bedrag aan huur op te geven, vaak met overlegging van een schriftelijk bewijs; eigenaars konden de opbrengst schatten en met een eed bevestigen. De gegevens betreffende huurland zijn derhalve waarschijnlijk betrouwbaarder. Bij een onderzoek naar opbrengsten moet daarmee rekening worden gehouden.

Van der Woude wijst op de onduidelijkheid over wat precies onder een huis moet worden verstaan: zijn twee huizen onder een dak als een of als twee huizen geteld?¹⁸ Hij geeft hierover geen uitsluitsel. Diepeveen

meldt op basis van zijn onderzoek naar de welvaart in Rijswijk dat dergelijke gegevens uit de kohieren betrouwbaarder zijn dan die uit *Enqueste en Informacie*.¹⁹

De volledigheid van de gegevens komt aan de orde in een onderzoek van W.C. Boeschoten en E. van Manen.²⁰ Zij wijzen er op dat woningen die van belastingbetaling waren vrijgesteld vanwege de lage reële of geschatte huurwaarde, niet in de kohieren zijn opgenomen. Bij het opstellen van een sociale stratificatie betekent dit dat de fiscaal lagere klassen ontbreken. Op basis van onderzoek naar de verkoopprijs van de huizen schatten Boeschoten en Van Manen dat het in dit geval in totaal ongeveer een derde van de bewoners betreft. Van de wel opgenomen huizen hebben zij de gegevens over huur- of getaxeerde waarde en aanslag in het kohier geanalyseerd. Daarna zijn, uit andere bronnen, gegevens verzameld over de bewoners van de huizen, zoals naam, beroep en geslacht. De conclusie daaruit is dat, als uitsluitend de belastingkohieren zouden worden gebruikt bij het maken van een sociale stratificatie, alle huurders onder aan de sociale ladder zouden komen te staan. Een van hun bevindingen is ook dat de aanslagen voor huurwoningen en eigen woningen niet op een lijn kunnen worden gesteld: eigen woningen werden voor gemiddeld 0,35 procent van de waarde aangeslagen, huurwoningen voor ruim 0,5 procent. Boeschoten en Van Manen bepleiten dan ook voorzichtigheid bij het opstellen van sociale stratificaties op basis van belastingstatistieken.

Van der Woude wijst ook nog op het feit dat een opgave van het huizenbestand in een tijd van snelle veranderingen altijd achterloopt op de realiteit. Zijn advies is om zorgvuldig en consequent met de gegevens om te springen.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

In het archief van de Staten van Holland bevindt zich een aantal stukken waarmee in enkele gevallen de juistheid van de bronnen kan worden gecontroleerd. Zo bestaan er uit 1553 voor vijf kwartieren en 1557 voor zeven kwartieren rapporten van foute aangiften en zijn er twee registers van correcties op de kohieren van 1556. Voor de tiende penning van 1543 zijn van zeven ontvangers diverse stukken van de administratie bewaard gebleven.²¹ Daarnaast zijn er enkele kohieren van drie andere vermogensbelastingen bewaard, waarmee het beeld dat naar voren komt uit opeenvolgende kohieren kan worden aangevuld. Het betreft kohieren van een haardstedegeld in 1552, een morgengeld in 1558 en van een honderdste penning van de waarde van alle roerende en onroerende goederen in 1569.²² Hierna volgen de gegevens over enkele andere belastingkohieren.

- Het haardstedegeld van 1552: alleen de kohieren van Dordrecht en Haarlem zijn bewaard gebleven. Het tarief bedroeg 6 stuivers voor elke haardstede of ‘plaets daer men vier stoken mach ende roock uitgaet’. De vrijstellingen golden voor huizen van de bedelorden, leprozenhuizen etc.

en huizen in de steden die minder dan 100 car. gulden waard waren en aan arme lieden toebehoorden. Aangegeven wordt de naam van de (hoofd)bewoner – straatsgewijs, het aantal haardsteden of schoorstenen en het te betalen bedrag.

– Het morgengeld van 1558: alleen de kohieren van de plaatsen Alkmaar, Edam, Enkhuizen, Geertruidenberg, Gorinchem, Hoorn, Medemblik, Muiden, Oud- en Nieuw Strijen en Texel zijn bewaard gebleven. Het tarief bedraagt 7 groten per morgen. Daarvan moest de helft betaald worden door de gebruikers en de helft door de eigenaars. Aangegeven wordt de naam van personen die landerijen hadden gehuurd die behoorden tot het grondgebied van de steden (het morgengeld werd niet overal gebruikt om de belasting om te zetten. De plaatsen die op de schildtalenlijst stonden kregen een omslag op basis van de schildtalen en mochten zelf uitmaken hoe ze het geld over de inwoners wilden verdelen. Alleen voor landerijen buiten de schildtalen en landerijen in de stadsvrijheid bleef het morgengeld bestaan).

– De 100^e penning van 1569: van 52 plaatsen zijn de kohieren bewaard gebleven. Het tarief bedraagt de honderdste penning van de waarde van roerende en onroerende goederen. Aangegeven wordt de naam van de gebruiker, of er sprake was van eigendom of pacht, eventueel de naam van de eigenaar, de oppervlakte van het land, eventueel de aanwezigheid van een huis, de huuropbrengst of geschatte waarde en het te betalen bedrag.

Ook uit de jaren zeventig van de zestiende eeuw zijn nog twee series kohieren bewaard die vergelijkingmateriaal bieden, namelijk van de twaalfde penning van 1572-1573 en de honderdste penning van 1575-1579;²³ het kohier van de twaalfde penning van 1572-1573 met als tarief de twaalfde penning van de inkomsten uit de landerijen. Van dit bedrag betaalden de eigenaar twee derde deel en de gebruiker een derde. Vrijstellingen golden voor de domeingoederen en gods- en armhuizen betaalden slechts een derde deel. Aangegeven wordt de naam van de gebruiker, of er sprake was van eigendom of pacht, de oppervlakte en de ligging van de grond en het te betalen bedrag; het kohier van de honderdste penning van 1575-1579 met als tarief de honderdste penning van de waarde van de huizen en landerijen. Van dit bedrag betaalde de gebruiker een derde deel, de eigenaar twee derde. Vrijstellingen golden voor de gods- en gasthuizen en de huizen die 150 car. gulden of minder waard waren. Aangegeven wordt de naam van eigenaar of huurder, de ligging van het onroerend goed, de waarde en het te betalen bedrag.

Ten slotte is het mogelijk dat de lokale archieven nog materiaal bevatten om de gegevens uit de kohieren te completeren. Te denken valt dan aan stukken betreffende de verkoop van onroerend goed, rekeningen en kohieren van lokale belastingen, kaartmateriaal en dergelijke.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De kohieren van de tiende penning zijn als bron gebruikt voor uiteenlopende studies.²⁴ Hieronder volgt een overzicht van onderzoek dat met gebruikmaking van de kohieren is verricht.

Allereerst ligt het natuurlijk voor de hand belastingkohieren te gebruiken bij onderzoek naar belastingen, zoals dat onder andere is gebeurd door de Amerikaanse historicus Tracy bij zijn onderzoek naar de Hollandse belastingen in de eerste helft van de zestiende eeuw.²⁵ Minstens zo interessant is het gebruik van de kohieren voor andere doeleinden. Zo zijn ze in veel gevallen een vroege bron voor de topografie van een plaats. Uit de volgorde van de optekeningen in het kohier zijn vaak conclusies te trekken over de ligging van de goederen. Verhoeven kreeg uit het kohier van 1543 een indruk van de vordering van het herstel van de stad na de stadsbrand van 1536 en bracht met behulp van een kadasterkaart en eigentijds kaartmateriaal de route van de belastingontvanger in de stad Delft in kaart.²⁶ Verhey gebruikte het kohier van 1556 (aangelegd in 1557) om de situatie in drie Amsterdamse straten in een jaar in beeld te brengen.²⁷

De kohieren zijn goed bruikbaar voor onderzoek naar eigendomsverhoudingen en grondgebruik. Zo kon Ham op basis van het kohier van 1561 conclusies trekken over de eigendomssituatie van de grond in Zouteveen.²⁸ Daaruit bleek onder andere dat de meerderheid van de grond (82 procent) door de dorpsbewoners werd gepacht. De eigenaars waren voor 64 procent afkomstig van buiten het dorp; de meesten woonden in Delft. De resterende 18 procent van de eigenaars waren kloosters en semi-kerkelijke instellingen.

Op vergelijkbare wijze heeft Van Dijk het kohier van De Lier bekeken. Hij heeft ongeveer dezelfde vragen aan het materiaal gesteld als Ham, maar is daarnaast ook ingegaan op het grondgebruik (een derde weiland, twee derde bouwland, maar het grondgebruik is niet bij alle landerijen vermeld) en de bedrijfsgrootte (uiteenlopend van enkele tot meer dan 60 morgens).²⁹ Wat Ham en Van Dijk voor één dorp deden, heeft Enno van Gelder op veel ruimere schaal gedaan. Hij heeft de kohieren gebruikt in het kader van een brede studie over Nederlandse dorpen in de zestiende eeuw.³⁰ Bij zijn karakterisering van de dorpen in drie Hollandse regio's – respectievelijk Holland ten noorden van het IJ, de Zuidhollandse eilanden en de dorpen tussen IJ en Nieuwe Maas – zijn zes plaatsen nader bekeken: Opmeer en Assendelft, Abbenbroek, Warmond, Asperen en Reeuwijk. Bij de dorpskarakterisering benutte Enno van Gelder uit de kohieren van de tiende penning van 1543 en 1561 de gegevens over bedrijfsgrootte, huurwaarde van de huizen, grondbezitter van buiten het dorp en het aantal aangeslagenen in een bepaalde categorie.

Diepeveen heeft kohieren van de tiende penning over een reeks van jaren gebruikt bij een onderzoek naar de vervening in Delfland en Schieland tot het einde van de zestiende eeuw. Daarnaast wijst ook hij op de

waarde van de kohieren voor het bepalen van de omvang van het gebruik van de grond door poorters.³¹

Voskuil bestudeerde de kohieren bij zijn onderzoek naar de versterking van huizen op het Hollandse platteland.³² Dit proces heeft in het zuiden van het gewest eerder plaatsgevonden dan in het noorden. Zijn theorie is dat dit werd veroorzaakt door verschillen in de sociaal-economische omstandigheden. Om dit te toetsen heeft hij op basis van de kohieren van de tiende penning van 1561 een vergelijking gemaakt tussen de plaatsen Overschie, in het zuiden, en Twisk, in het noorden. Daaruit blijken grote verschillen in de verhouding pacht - eigendom (Twisk 90 procent eigendom, Overschie 72 procent pacht), in de bedrijfsgrootte (Twisk gemiddeld vijf driekwart morgen, Overschie gemiddeld twintig en een halve morgen) en in de huurwaarde van de grond (Twisk 8 gulden per morgen, Overschie 3½ gulden per morgen), maar minder in het grondgebruik (Twisk 94 procent weiland, Overschie 88 procent). In Twisk waren landbezit en bedrijfsgrootte bovendien gelijkmatiger verspreid over de bewoners dan in Overschie. In Overschie speelde het bezit van land een grotere rol: door geld te investeren in de aankoop van land probeerde men zich te ontdoen van pachtverplichtingen. De boeren in Overschie woonden over het algemeen in de polder en keken uit over het land dat zij bewerkten. Het land van de boeren in Twisk lag niet bij huis, maar in kleine percelen verspreid over het hele grondgebied van het ambacht.

Op basis van de kohieren kan, met in achtname van de nodige voorzichtigheid, ook een sociale stratificatie worden gemaakt van de bewoners van een plaats. Aan de hand van het kohier van Haarlem voor 1543 hebben Boeschoten en Van Manen uitgezocht in hoeverre er verband bestaat tussen de hoogte van een belastingaanslag en de sociale status of welstand van de hoofdbewoner van een huis.³³

Van der Woude heeft de kohieren beoordeeld op hun waarde als demografische bron.³⁴ Hij vroeg zich onder andere af hoeveel huizen er in de dorpen van Noorderkwartier hebben gestaan en gebruikte dat gegeven voor het vaststellen van de bevolkingsgrootte van het gebied. Bij een dergelijke benadering moet uiteraard goed gelet worden op de verschillende vrijstellingen, die in bepaalde jaren voor bepaalde groepen hebben gegolden, zoals in 1543 voor huizen met een lagere huurwaarde dan 2 car. gulden per jaar en in 1561 voor huizen die door de eigenaar werden bewoond met een lagere huurwaarde dan 6 car. gulden per jaar. Van belang is eveneens een bepaling als die betreffende de de honderdste penning van 1569, dat alle huizen, ook die waarover geen belasting hoefde te worden betaald, in de kohieren moesten worden ingeschreven.

Tot slot kunnen de kohieren informatie toevoegen aan de kennis over een persoon: waar hij woonde, of hij huis en grond in eigendom had of huurde, of hij tot de rijken of juist de armeren in het dorp behoorde en dergelijke. In gunstige gevallen kan worden vastgesteld wie achtereenvolgens een bepaald stuk land hebben bewerkt of een huis hebben bewoond. Familierelaties worden in de kohieren niet aangetroffen – voor de genealogie zijn belastingkohieren geen optimale bron.

NOTEN

- 1 Dit broncommentaar is een bewerking van mijn eerdere artikelen 'De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland, 1543-1579', *Holland* 29 (1997) 18-36 en 'De tiende penning tussen Vecht en Eem (1543-1564). Mogelijkheden voor onderzoek in de belastingkohieren', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis* 16 (1998) 187-196.
- 2 Zie voor belastingen in deze periode onder andere P.J. Blok, 'De financiën van het graafschap Holland' in: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* 3e reeks, 3 (1886) 36-130; H. Terdenge, 'Zur Geschichte der holländischen Steuern im 15. und 16. Jahrhundert', *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 18 (1925) 95-167; J.A.M.Y. Bos-Rops, 'Van incidentele gunst tot jaarlijkse belasting: de bede in het vijftiende eeuwse Holland' in: *Fiscaliteit in Nederland. 50 jaar belastingmuseum "Prof. dr. Van der Poel"* (Zutphen/Deventer 1987) 21-32.
- 3 De aanduiding 'landerijen en/of huizen buiten de schildtalen' werd gebruikt voor bezittingen van personen die geen belasting hoefden te betalen. Toen in latere jaren het pond het schild ging vervangen als de eenheid waarin de zetting voor de belasting werd uitgedrukt, werd deze belasting aangeduid als 'verponding'. Deze term is eeuwenlang blijven bestaan als naam van een grondbelasting (J.W. Koopmans, *De Staten van Holland en de opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage 1991) 67; Blok, 'De financiën', 89).
- 4 R. Fruin ed., *Enquete ende informatie...* (Leiden 1876); R. Fruin ed., *Informacie...* (Leiden 1866). J.C. Naber publiceerde in 1885 en 1890 een analyse van de *Informacie* (met tabellen van de uitkomsten) in de *Bijdragen van het Statistisch Instituut*. Dit werk is heruitgegeven door J.C. Naber, *Een terugblik. Statistische bewerking van de resultaten van de informatie van 1514*. Apparaat voor de Geschiedenis van Holland 2 (Haarlem 1970).
- 5 Dit ondanks plannen uit 1544, 1550, 1554 en 1565 om tot herziening van de verponding te komen. Blok, 'Financiën', 99, 101-105; J.D. Tracy, 'The taxation system of the county of Holland during the reign of Charles V and Philip II, 1519-1566' in: *Economisch en Sociaal Historisch Jaarboek* 48 (1985) 72, noot 13.
- 6 P.A. Meilink, 'Gegevens aangaande bedrijfskapitalen in den Hollandschen en Zeeuwschen handel in 1543' in: *Economisch- historisch Jaarboek* 8 (1922) 254-277; P.A. Meilink, *Archieven van de Staten van Holland en de hen opgevolgde gewestelijke besturen. Eerste deel. Archieven van de Staten van Holland voor 1572* ('s-Gravenhage 1929) 6-11; Tracy, 'Taxation system', 86-91.
- 7 Meilink, 'Gegevens', 260: 'De thiende van de winst van der coopmanscape geestimmerd worden nae advenant (schatting) zes ten hondert'; G. Verhoeven, *Het eerste kohier van de tiende penning van Delft (1543)* (Hilversum 1999) XII; Tracy, 'Taxation systems', 85-90.
- 8 Bestemming van het geld van de tiende penning: in 1544 – voor het betalen

- van de helft van een bedde van 150.000 car. gulden; in 1553 – voor het betalen van een gedeelte van de bedde van 300.000 car. gulden; in 1556 – voor het betalen van de helft van een bedde van 320.000 car. gulden; in 1561 en 1564 – voor het betalen van een gedeelte van een achtjarige bedde, gevraagd in 1558.
- 9 Blok, 'Financiën', 116; Verhoeven, *Het eerste kohier*, XII.
 - 10 Meilink, *Archieven van de Staten van Holland*, 29, 57.
 - 11 Verhoeven, *Het eerste kohier*, XIV-XVI.
 - 12 Vindplaats van de rekeningen: Den Haag, Algemeen Rijksarchief (ARA), archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 2208, 2243-2245, 2278, 2283-2284 en 2341-2346.
 - 13 De gegevens in deze paragraaf zijn vrijwel volledig gebaseerd op Meilink, *Archieven van de Staten van Holland*.
 - 14 Vindplaats accoorden over belastingheffing: Den Haag, ARA, archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 36 (regist nrs. 447-448; 21 maart 1543); 45, 142 (regist nrs. 467-468; 9 en 15 april 1544); 7, 36, 143 (regist nrs. 560, 564, 567; 12 april, 17 en 31 mei 1553); 2284 (regist nr. 627; 17 december 1556); 7 en 143 (regist nr. 656, 659-660, 667, 669; 18 en 25 mei, 8 juni, 20 juli 1558); 143 (regist nr. 698; 10 oktober 1561); 143 (regist nrs. 736-737, 749; 17 en 30 maart, 4 mei 1565).
 - 15 De gegevens zijn gebaseerd op de accoorden over de belastingheffing, zoals vermeld in Meilink, *Archieven van de Staten van Holland*; voor 1543 ook Verhoeven, *Het eerste kohier*, XXI; voor 1556 J.W. Verhey, 'Warmoesstraat, Nieuwendijk en Damrak in het midden van de zestiende eeuw' in: M. Jonker, L. Noordgraaf en M. Wagenaar ed., *Van stadskern tot stadsgewest. Stedebouwkundige geschiedenis van Amsterdam*. Amsterdamse Historische Reeks 1 (Amsterdam 1984) 65. Uit bovenstaande studies blijkt dat detailonderzoek op niveau van een of enkele plaatsen nog tot nuancering van de informatie in het overzicht kan leiden.
 - 16 J. Ham, 'Het kohier van de tiende penning (1561) van Zouteveen', *Holland* 9 (1977) 141-151.
 - 17 W.J. Diepeveen, *De vervoening van Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw* (Leiden 1950), 50-64.
 - 18 A.M. van der Woude, *Het Noorderkwartier* (Utrecht 1983) 63-64.
 - 19 W.J. Diepeveen, 'De welstand van het ambacht Rijswijk in het midden van de zestiende eeuw' in: *Jaarboek Historische vereniging Rijswijk* (1998) 121-133.
 - 20 W.C. Boeschoten en E. van Manen, 'Een welstandsverdeling van Haarlem in 1543. Kwantitatieve toetsing van een zestiende-eeuwse fiscale bron', *Bijdragen en mededelingen voor de geschiedenis der Nederlanden* 98 (1983) 523-539.
 - 21 Vindplaatsen: Den Haag, ARA, archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 870-874 en 1183-1188 (registers van foute aangiften), 1189-1190 (correcties 1556) en 441-445 (administratie 1543).
 - 22 Vindplaats van de kohieren: Den Haag, ARA, archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 1587-1588 (haardstedegeld), 134-141 (morgengeld), 1535-1586 (100° penning). Vindplaats van de accoorden: Ibidem, archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 7 (regist 552; 15 juni 1552 – haardstedegeld), 133 (regist 660; 25 mei 1558 – morgengeld). De ordonnantie

- van 9 september 1569 voor de 100^e penning is niet als afzonderlijk archiefstuk in het archief van de Staten van Holland vóór 1572 aanwezig.
- 23 Vindplaats van de kohieren: Den Haag, ARA, archief van de Staten van Holland na 1572, inv. nrs. 1290 L-1290 O (kohieren uit 1572-1573), 1290 P-1290 SS (1575-1579); inventaris niet uitgegeven. De ordonnanties zijn niet als apart archiefstuk bewaard gebleven. Ze zijn opgenomen in de resoluties van de Staten van Holland (12^e penning 1572: plakkaat van 16 augustus 1572; 100^e penning 1575: resolutie van de Staten van Holland 8 juni 1575, instructie 10 juni 1575; 1576: plakkaat van 29 mei 1576; 1577: plakkaat van 21 augustus 1577 en daarop volgende instructie).
 - 24 Voor onderzoeksmogelijkheden in fiscale bronnen vanaf het einde van de zestiende eeuw tot het eind van de negentiende eeuw zie N.J.P.M. Bos en R.C.J. van Maanen, *Fiscale bronnen: structuur en onderzoeksmogelijkheden*. Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis 10 (Zutphen 1993).
 - 25 Tracy, 'Taxation system', p. 86-91; Tracy, *Financial revolution*.
 - 26 Verhoeven, *Het eerste kohier*, 90-107.
 - 27 Verhey, 'Warmoesstraat'.
 - 28 Ham, 'Kohier', 141-151.
 - 29 Van Dijk, 'De kohieren', 32-43.
 - 30 H.A. Enno van Gelder, *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw*. Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, nieuwe reeks LIX, 2 (Amsterdam 1953).
 - 31 Diepeveen, *De vervening*, 50-64.
 - 32 J.J. Voskuil, 'De kohieren van de tiende penning van Overschie 1561 en Twisk 1561', *Bijlage bij het Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 1-49.
 - 33 Boeschoten en Van Manen, 'Een welstandsverdeling', 523-539.
 - 34 Van der Woude, *Het Noorderkwartier*, 63-64.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

Van vrijwel alle plaatsen zijn de kohieren van de tiende penning te vinden in het archief van de Staten van Holland: Den Haag, Algemeen Rijksarchief (ARA), archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv. nrs. 144-440 (kohieren 1543), 446-532 (1554), 1587-1588 (1552), 533-869 (1553), 875-1182 (1556), 134-141 (1558), 1191-1515 (1561), 1527-1533 (1564) en 1535-1586 (1569).

Inventaris: P.A. Meilink, bewerkt door H.J.Ph.G. Kaajan, *Inventaris van de archieven van de Staten van Holland vóór 1572* (Den Haag 1993). De kohieren zijn in de studiezaal van het Algemeen Rijksarchief op microfilm te raadplegen.

In een enkel geval kan het voorkomen dat een kohier wordt bewaard in een plaatselijk bestuursarchief, zoals in Gouda (Gouda, Gemeentearchief, oud-archief, inv. nr. 1940: kohier van 1553. Inventaris: J.E.J. Geselschap, *Inventaris van het oud-archief van Gouda* (Gouda 1965)).

B Gedrukte bronnen en literatuur

Gedrukte bronnen

- Alders, G.P., 'Het kohier van de tiende penning (1561) van Hendrik Ido Ambacht', *Ons Voorgeslacht* 34 (1979) 299-305 en (36(1981) 108.
- Alders, G.P., 'Het kohier van de tiende penning (1561) van Rijsoord en Strevelshoek (gem. Ridderkerk)', *Ons Voorgeslacht* 36 (1981) 97-108.
- Auwerda-Berghout, S.M., 'Kohier van de 10e penning van Westenrijk 1542-1543', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 108-118.
- Auwerda-Berghout, S.M., '10e penning van Geervliet 1542', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 153-158.
- Auwerda-Berghout, S.M., '10e penning van Abbenbroek 1542', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 534-547.
- Auwerda-Berghout, S.M., '10e penningkohieren van Nieuwpoort (1553/1554, 1557, 1561)', *Ons Voorgeslacht* 52 (1997) 192-206.
- Auwerda-Berghout, S.M., 'Tiende penning van Geervliet (1542/1543)', *Ons Voorgeslacht* 52 (1997) 333-338.
- Auwerda-Berghout, S.M., 'De tiende penning van Nieuwenhoorn van 1543 (ARA, Staten van Holland voor 1572, inv. nr. 310)', *Ons Voorgeslacht* 54 (1999) 111-120.
- Auwerda-Berghout, S.M., 'De tiende penning van Oudendoorn van 1543 (ARA, Staten van Holland voor 1572, inv. nr. 334)', *Ons Voorgeslacht* 54 (1999) 151-164.

- Berg, R. van den, 'Het cohier voor de heffing van de tiende penning in 1553 in Leerdam' in: *Van stad en graafschap Leerdam* (1984) 13-15.
- Boot, R., 'Quohier van de tiende penning te Made 1544', *De Brabantse Leeuw* 28 (1979) 10-16.
- Boot, R., 'Quohier van de tiende penning van Made, 1553 (1558)', *De Brabantse Leeuw* 28 (1979) 55-61.
- Brouwer, A. en I. Vellekoop, '10e penning van Maasland 1544-1561', *Ons Voorgeslacht* 47 (1992) 533-540.
- Diepeveen, W.J., 'De welstand van het ambacht Rijswijk in het midden van de zestiende eeuw' in: *Jaarboek Historische vereniging Rijswijk* (998) 134-158 (betreft de kohieren uit 1544, 1553, 1556 en 1561).
- Dijk, K.F. van, 'De kohieren van de tiende penning van 1561', *Uit het Liers verleden* 1 (1978) 32-43.
- Es, B.J. van en B. de Keijser, 'Repertorium op de kohieren van de 10e penning van Streefkerk in de jaren 1542, 1553, 1557 en 1562', *Ons Voorgeslacht* 49 (1994) 37-82.
- Gordijn, A., 'Voorburg 10e penning 1544', *Ons Voorgeslacht* 30 (1975) 265-268.
- Gordijn, A., 'Cohier van de tiende penning van het ambacht Spaland over het jaar 1562', *Ons Voorgeslacht* 36 (1981) 57-61.
- Gordijn, A., 'Cohier van de tiende penning van het ambacht Kethel over het jaar 1561', *Ons Voorgeslacht* 36 (1981) 317-340.
- Gordijn, A., 'Cohier van de tiende penning van Kethel over 1544', *Ons Voorgeslacht* 38 (1983) 249-251.
- Gordijn, A., 'Cohier van de tiende penning van het ambacht Ruyven' [1562], *Ons Voorgeslacht* 41 (1986) 567-570.
- Gordijn, A., '10e penning van de Hoogeban te Overschie', *Ons Voorgeslacht* 45 (1990) 526-535.
- Gordijn, A., '10e penning van Oud-Mathenesse 1558', *Ons Voorgeslacht* 45 (1990) 536-539.
- Gordijn, A., '10e penning Babberspolder 1561', *Ons Voorgeslacht* 45 (1990) 539-542.
- Gordijn, A., '10e penning Nieuw-Mathenesse 1557', *Ons Voorgeslacht* 45 (1990) 542-545.
- Gordijn, A., 'Kohier van de tiende penning 1565 in het ambacht Voorburg', *Ons Voorgeslacht* 49 (1994) 414-421.
- Gordijn, A., 'Kohier van de 10e penning van Schoonderloo 1561', *Ons Voorgeslacht* 49 (1994) 435-443.
- Gordijn, A., 'Hillegersberg 10e penning 1561', *Ons Voorgeslacht* 53 (1997) 224-252, 291-322.
- Ham, J., 'Het kohier van de tiende penning (1561) van Zouteveen', *Historisch Tijdschrift Holland* 9 (1977) 141-151.
- Hoek, C., 'Cohier van de tiende penning van de Briel anno 1543', *Ons Voorgeslacht* 11 (1956) 136-139; 12 (1957) 14-19, 57, 113-114; 13 (1958) 11-12, 35, 55-57, 78, 94-97; 14 (1959) 33-40, 48-50.
- Hoek, C., 'Cohier van de tiende penning van Poortugal, 1543', *Ons Voorgeslacht* 15 (1960) 114-117; 16 (1961) 7-10.

- Hoek, C., 'Cohieren van de tiende penning van Charlois en 's-Gravenambacht in 1543', *Ons Voorgeslacht* 17 (1962) 333-343.
- Kwakkelstein, C.F. en I. Vellekoop, '10e penning van Hodenpijl 1561', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 159-172.
- Kwakkelstein, C.F. en I. Vellekoop, '10e penning van Woud- en Hoogharnasch 1561', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 197-212.
- Kwakkelstein, C.F. en I. Vellekoop, 'Tiende penning van Sint Maartensrecht 1561', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 436-440.
- Lems, S.J. en L.A.F. Barjesteh van Waalwijk van Doorn, 'Kohier van de tiende penning van Hoogvliet (1542/1543)', *Ons Voorgeslacht* 44 (1989) 179-182.
- Lems, S.J., 'Kohier van de tiende penning van Hekelingen en Vriesland (1542)', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 643-646.
- Moor, G. de, 'Betaling tiende penning 1543 in Noordwijkerhout', *Ons Voorgeslacht* 49 (1994) 148-152.
- Slijkerman, K.J., 'De tiende penning van Strijen over 1544', *Ons Voorgeslacht* 50 (1995) 382-387.
- Slijkerman, K.J., 'De tiende penning van Heeroudelandsambacht over 1542', *Ons Voorgeslacht* 52 (1997) 618-619.
- Slijkerman, K.J., 'De tiende penningkohieren van Kijfhoek over 1542 en 1561', *Ons Voorgeslacht* 52 (1997) 404-408.
- Slijkerman, K.J., 'De tiende penning van Katendrecht over 1542', *Ons Voorgeslacht* 52 (1997) 697-698.
- Slijkerveen, K.J., 'De tiende penning van Pernis over 1542 [=1543]', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 64-65.
- Verbeek, A.M., 'Tiende penning over Nieuwerkerk op de IJssel anno 1561', *Ons Voorgeslacht* 25 (1970) 137-146.
- Verbeek, A.M., 'Tiende penning over Kralingen anno 1561/62', *Ons Voorgeslacht* 25 (1970) 163-171.
- Verbeek, A.M., 'Rotterdam - 1561', *Ons Voorgeslacht* 40 (1985) 253-315.
- Verbeek, A.M., 'Kohier van de 10e penning van Vlaardinger Ambacht over het jaar 1561, afgesloten 25 november 1562', *Ons Voorgeslacht* 41 (1986) 460-507.
- Verbeek, A.M., 'Cohier van de tiende penning van de stad Vlaardingen in 1561', *Ons Voorgeslacht* 44 (1989) 207-220.
- Verbeek, A.M., 'Kohier van de 10e penning over Eyckenduynen/Haagambacht nr. 197 anno 1543', *Ons Voorgeslacht* 55 (2000) 14-39.
- Verhoeven, G., *Het eerste kohier van de tiende penning van Delft (1543)* (Hilversum 1999).
- Voogd van der Straaten, A.C. de, 'Cohier van de Tiende penning van Schiedam over 1561', *Ons Voorgeslacht* 45 (1990) 495-517.
- Voskuil, J.J., 'De kohieren van de tiende penning van Overschie 1561 en Twisk 1561' in: *Bijlage bij het Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 1-49.
- Zaaijer C.B.zn., M., 'Personen vermeld in de kohieren van de 10e penning van Dirksland (1544), Herkingen (1544), Ooltgensplaat

- (1543/1544) en Goedereede (1543)', *Ons Voorgeslacht* 50 (1995) 490-499.
 Zaaier C.B.zn., M., 'Kohier van de tiende penning van Middelharnis, 1542', *Ons Voorgeslacht* 51 (1996) 614-616.

Literatuur

- Blok, P.J., 'De financiën van het graafschap Holland', *Bijdragen voor de vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* 3e reeks, 3 (1886) 115-119.
- Boeschoten, W.C. en E. van Manen, 'Een welstandsverdeling van Haarlem in 1543. Kwantitatieve toetsing van een zestiende-eeuwse fiscale bron', *Bijdragen en mededelingen voor de geschiedenis der Nederlanden* 98 (1983) 523-539.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., 'De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland, 1543-1579', *Historisch Tijdschrift Holland* 29 (1997) 18-36.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., 'De tiende penning tussen Vecht en Eem (1543-1564). Mogelijkheden voor onderzoek in de belastingkohieren', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis* 16 (1998) 187-196.
- Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam, eerste deel, 1512-1611.* J.G. van Dillen ed. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie nr. 69 ('s-Gravenhage 1929) XXV.
- Brünner, E.C.G., 'De adviezen van den 'conseil et chambre des comptes de Hollande' en van den 'conseil privé' in zake [sic] de voorgenomen nieuwe verponding van 1550', *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap* 43 (1922) 129-160.
- Diepeveen, W.J., *De vervoening van Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw* (Leiden 1950).
- Diepeveen, W.J., 'De welstand van het ambacht Rijswijk in het midden van de zestiende eeuw' in: *Jaarboek Historische vereniging Rijswijk* (1998) 124-158.
- Enno van Gelder, H.A., *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw* (Amsterdam 1953).
- Koopmans, J.W., *De Staten van Holland en de opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage 1991).
- Meilink, P.A., 'Gegevens aangaande bedrijfskapitalen in den Hollandschen en Zeeuwschen handel in 1543' in: *Economisch-historisch Jaarboek* 8 (1922) 254-277.
- Meilink, P.A., *Archieven van de Staten van Holland en de hen opgevolgde gewestelijke besturen. Eerste deel. Archieven van de Staten van Holland voor 1572* ('s-Gravenhage 1929).
- Terdenge, H., 'Zur Geschichte der holländischen Steuern im 15. und 16. Jahrhundert', *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 18 (1925) 95-167.

- Tracy, J.D., 'The taxation system of the county of Holland during the reign of Charles V and Philip II, 1519-1566' in: *Economisch en Sociaal Historisch Jaarboek* 48 (1985) 71-117.
- Tracy, J.D., *A financial revolution in the Habsburg Netherlands. Renten and renteniers in the county of Holland 1515-1565* (Berkeley 1985).
- Verhoeven, G., *Het eerste kohier van de tiende penning van Delft (1543)* (Hilversum 1999) I-XXVIII.
- Verhey, J.W., 'Warmoesstraat, Nieuwendijk en Damrak in het midden van de zestiende eeuw' in: M. Jonker, L. Noordegraaf en M. Wagenaar ed., *Van stadskern tot stadsgewest. Stedebouwkundige geschiedenis van Amsterdam*. Amsterdamse Historische Reeks 1 (Amsterdam 1984).
- Voskuil, J.J., 'De kohieren van de tiende penning van Overschie 1561 en Twisk 1561', *Bijlage bij het Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 1-49.